

ISSN: 2149-0821

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science

Yıl: 5, Sayı: 31, Aralık 2018, s. 221-240

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÖZER

Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, hatice.ozer@usak.edu.tr

BİLİMSEL YÖNTEM ANLAYIŞLARINI TEMELLENDİREN PARADİGMALARIN DÖNÜŞÜMÜ VE PARADİGMA DÖNÜŞÜMÜNÜN SOSYOLOJİYE ETKİSİ

Özet

Bir bilim dalını karakterize eden dayandığı temel kabullerdir. Her bilimsel disiplinin yöntemi dayandığı ontolojik ve epistemolojik kabullere göre farklılaşmaktadır. Bu noktadan hareketle bu çalışmada amaç; niceliksel ve niteliksel araştırma yöntemlerine temel oluşturan paradigmlar ve tarihsel süreçte paradigmlarda yaşanan değişim ve dönüşümleri ele almaktır. Bu amaçla, pozitivist paradigma ile yorumlayıcı paradigmların tarihsel kökenleri, temel ilkeleri, bazı temsilcilerinin görüşleri ve dayandıkları ontolojik, epistemolojik ve nihayet metodolojik ön kabullerinin neler olduğuna değinilmiştir. Ayrıca paradigma dönüşümünün sosyoloji bilimine etkileri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Paradigma, pozitivist paradigma, yorumlayıcı paradigma, yöntem, sosyoloji.

THE TRANSFORMATION OF PARADIGMS BASED ON THE UNDERSTANDING OF SCIENTIFIC METHODS AND THE EFFECT OF PARADIGM TRANSFORMATION ON SOCIOLOGY

Abstract

One of the main assumptions on which the branch of science is based. The method of scientific discipline differs according to the ontological and epistemological assumptions on which it is based. From this point of view, this study aims; the aim of this course is to examine to paradigms and paradigms underlying the quantitative and qualitative resarch methods. For his purpose, historical origins, basic principles, opinions of some of the representative and the ontological,

epistemolojical and finally methodolojical assumption of the interpretive paradigms with the pozitivist paradigms on which they are based have been mentioned. In addition, the effects of paradigm transformation on sociology science are emphazed.

Key Words: Paradigm, pozitivist paradigm, interpretive paradigm, method, sociology.

GİRİŞ

“Tarih, yalnızca bir zaman dizimi ve anlatı deposu olarak görülmediği takdirde, şu anda bize egemen olan bilim imgesinde esaslı bir dönüşüme yol açabilir...Bilimsel bilgi de tıpkı dil gibi, özünde ya bir topluluğun ortak malıdır yahut da bir hiçtir. Bunu anlamak için, bu bilgiyi yaratan ve kullanan çevrelerin kendilerine has özelliklerini öğrenmek zorundayız.”(Kuhn, 2014: 68, 320).

Sosyal dünyanın ne olduğunu anlama ve sosyal olayların bilgisine nasıl ulaşılacağı toplum içinde bireyin önemli bir konusu olarak sorunsallaştırılabilir. Çünkü; sosyal dünyaya ait bilgi, söz konusu bilgiyi arayan birey ya da bireyler grubunun bizatihi kendisinin oluşturduğu, anlamlandırdığı, kendisine ait bilgidir ya da o grubun ortak ürünüdür. Toplum içinde bireylerin kendine özgü özellikleri ve dünyayı algılayış tarzları farklılık gösterebilir. Belli bir dönemde, bir toplumda, bir kültürde gerçekliği algılayış ve anlamlandırma tarzlarının dayandığı sayılılar farklılaşmaktadır. Sosyal bilimlerde yöntem anlayışı üzerinde farklı kabullere dayanan, farklı bilimsel yaklaşımların gelişimi etkili olmuştur. Genelde sosyal bilimlerde, özelde sosyoloji biliminde kullanılan araştırma yöntemlerini temellendiren pozitivism, pozitivism ötesi yorumlayıcı yaklaşım, eleştirel sosyal bilim yaklaşımı, feminist sosyal bilim yaklaşımı ve postmodern sosyal bilim yaklaşımları olmak üzere çeşitli bilim anlayışları söz konusudur. Bu yaklaşımların her biri gerçekliği farklı ele alışları, algılamaları, düşünmeleri, değerlendirmeleri noktasında bilimsel model olmaları dolayısıyla birer paradigmadır. Hem doğa bilimleri hem de sosyal bilimler açısından köklü bir geçmişi olan ve bir dönem bilimin en temel yaklaşımların biri olarak görülen pozitivist paradigma, günümüzde eleştirilmekte ve ona alternatif olabilecek paradigma arayışları sürdürülmektedir. Sosyal bilimlerde yöntem anlayışı üzerine yapılan tartışmalar genellikle pozitivist paradigma ile pozitivism ötesi yorumlayıcı paradigma çerçevesindedir.

Sosyal bilimcilerin laboratuvarı olan tarihte bilim anlayışları üzerinde etkili olan süreçler bulunmaktadır. Bu süreçler bilimin, bilimsel bilginin, bilimsel yöntemin gelişimini temellendiren düşünce hareketleri ve olaylardır. Bu hareket ve olaylar, neyin araştırıldığı, bilimin ne olduğu, bilimsel bilgiye nasıl ulaşılacağını temel olarak etkileyen süreçlerdir. Tarihsel kökeni 17. ve 18. yüzyıl olan (hatta Eski Yunan felsefesine kadar dayanan) ve Batı Avrupa’da meydana gelen toplumsal, felsefi, siyasi düşünce hareketleri bilim anlayışlarını etkilemiştir. Bilimsel devrimler, Fransız devrimi, sanayi devrimi ile birlikte meydana gelen dönüşümler klasik bilim anlayışını (modern bilimin ilkeleri) oluşturmuştur. 20. Yüzyıl’a gelindiğinde bu bilimsel anlayış, gerek doğa/fen bilimleri gerekse sosyal bilimler alanındaki bilim dallarında gerçekliği yeterince açıklamakta yetersiz kalınca, bunalıma girerek yeni bir bilim anlayışının yorumlayıcı paradigmanın oluşmasına neden olmuştur. Bu durum, bireyin dünyayı nasıl algıladığı, kavradığı, anladığı veya gördüğü konusunda yaşanan kapsamlı, devrim

niteliğinde bir dönüşümü ifade eder. Dönüşümler sonunda bu paradigmanın her ne kadar işlevini tam olarak yerine getirip getirmediği tartışılabilir, günümüzde bilimsel yöntem anlayışının dayandığı temel yaklaşımlar arasında hala pozitivist paradigma görülmektedir ya da bu anlayışı benimseyen bilim insanları mevcuttur.

Çalışmanın içinde paradigma kavramı, bilim insanlarının bilimin ne olduğuna ilişkin model aldıkları; bilimsel bilgiye ulaşırken ve değerlendirirken onlara rehberlik eden değerler dizisi ya da bilim insanlarının söz konusu gerçekliklerine ilişkin kullandıkları bakış açısı ve gerçekliği anlamlandırma, algılama tarzı anlamında kullanılmıştır.

Bu açıklamalar bağlamında burada, sosyal bilimlerde kullanılan araştırma yöntemlerini temellendiren farklı bilimsel yaklaşımların gelişimi ve bunların sosyoloji bilimi üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Çalışmada, bilimsel yöntem anlayışlarını temellendiren yaklaşımlarda meydana gelen temel dönüşümler çerçevesinde; öncelikle pozitivist paradigmanın bilimsel yöntem anlayışı üzerine etkisi, pozitivist paradigmanın sosyal bilimlerde ve sosyolojide bilim ve bilimsel yöntem anlayışı üzerine etkisi, ikinci olarak; yorumlayıcı paradigmanın gelişimi ve yorumlayıcı paradigmanın sosyal bilimlerde ve sosyolojide bilim ve bilimsel yöntem anlayışı üzerine etkisine değinilmiştir.

1. Bilimsel Yöntem Anlayışlarını Temellendiren Yaklaşımlar Çerçevesinde Pozitivist Paradigmanın Bilimsel Yöntem Anlayışları Üzerine Etkileri

1.1. Pozitivist Paradigmanın Temel Özellikleri

17. yüzyılda Aydınlanma düşüncesinin eleştirel akılcılığı, Fransız devrimi, sanayi devrimi ve nihayet bilimsel devrimler doğa bilimlerinin ilerlemesini, öncelikle fizik ve kimya gibi alanların doğa bilimlerinin ayrı birer disiplini olarak kurumsallaşmasını sağlamıştır. Bu bilimlerde ampirik bilgi anlayışını benimsemiştir. Amprizm; deney ve gözleme dayanan, sınanabilir, olguları bilimsel olarak açıklayan ve bunlardan bilimsel yasalara ulaşan, doğa bilimlerinin kullandığı nesnel bilim anlayışıdır (Turhanoğlu, 2014: 17). Pozitivist paradigmanın bu anlayışla oluşturulan modern bilimin paradigmasıdır ve bu paradigmanın oluşumunda ve gelişiminde etkili olan önemli felsefi temeller ve alanında bazı öncüller bulunmaktadır.

Pozitivist paradigmanın temel öncüllerini ve öncülerini Eski Yunan felsefesinde bulunmaktadır. Felsefe tarihinin başlangıcından itibaren epistemolojik açıdan temel problemlerden birisi; daha çok tümel-tikel, genel-tekil ilişkisi olarak anılan evrensel-tekil ilişkisidir. Platon, “genel”e, “evrensel”e “rasyonel olarak düşünülmüş şey” ya da “idea” adını verir. Mesele, genel kavramı oluşturulurken tekil, tekilin kendisine ait özelliklerin, özgüllüklerin genel kavramda yer almamasıdır. Genel karşısında tekil sessizliğe bürünmüştür. Bu “evrensellik” anlayışı, Batı düşüncesine özgü “evrenselcilik mitosudur” (Özlem, 1998: 53-55).

Modern Batı biliminde en belirleyici unsur; bu evrenselci bakış açısı, her şeyi teorik olarak düşünme etkinliği ile genel kavramlara dayanarak kavrama ve genel ilkelerle açıklama çabasıdır. Evrenselcilik mitosunu, 17.yüzyılda modern bilim ya da doğa biliminin ortaya çıkması ile birlikte kendisini en belirgin bilim problemi olarak göstermiştir. Kısacası yeniçağda doğa bilimlerinin gelişiminde bu bakış açısı etkilidir. Bilim çevrelerinde bu anlayış “klasik bilim anlayışı” olarak da adlandırılır. Böylece tümel-tikel, genel-tekil, siyah- beyaz, güzel-çirkin, iyi-

kötü, doğru-yanlış ayırımına dayalı iki değerli mantık anlayışı hayatın her alanında geçerli olabilecek düşünce sistemi haline gelmiştir. Bu paradigma anlayışı; genelin ya da evrenselin bilgisini edinirken tekilin ne olduğunun bilgisini elde etmeye yönelmemiş, tekilin özgünlüğünü reddetmiş, tümelin bilgisini ortaya koyarak, tümele ilişkin verilen bir yargının zorunlu olarak tekil için de geçerli olabileceği bilgisi ortaya koymak için çaba harcamıştır. Bu anlayış, pozitivist paradigmanın temel öncülü olarak görülebilir(Özlem, 1998: 55-56).

Galileo ve Newton pozitivist paradigmanın temelini oluşturan bilimsel düşünceye ilk şeklini vermişlerdir(Yıldırım, Şimşek, 2013: 28). Keşfettiği doğa yasalarını formülleştirerek matematiksel dilin kullanımıyla bilimsel deneyi ilk kez birleştiren Galileo, modern bilimin (klasik bilim anlayışı) başlangıcı sayılmıştır. Bu yüzyılda deneysel yaklaşımı ve doğanın matematiksel tasvirini kullanarak bilimin temel ölçütlerini belirlemiştir. Bilim insanları dikkatlerini, ölçülebilir ve nicelleştirilebilir olan maddi cisimlerin, şekil, sayı ve hareket gibi temel niteliklerinin bilgisinden başka şeylere; estetik, ahlaki duyarlık, niyetler, değerler ve bilinç gibi nicelik haline getirilemeyenlere; vermemeli, maddenin niceleştirilebilen özelliklerine vermemelidir(Capra, 1992: 55). Tüm duygular, kişisel algılamalar, değerler ve kişisel deneyimler; bilim dışı olduğu iddia edilen etmenler bilimsel söylemin dışına atılmıştır.

Aynı dönemde doğaya egemen olmak için bilim yapma anlayışında olan Bacon da deneysel yöntemi savunmuştur(Capra, 1992: 56). Klasik mantıktaki Aristoteles'in tümevarımsal(endüksiyon) mantık anlayışını; deneyler yapmak ve bunlardan sonraki deneylerde sınanmak üzere genellemelere vararak sonuçlar çıkarmak suretiyle formüllemiştir. Bacon'ın deneysel araştırma yöntemini savunurken kullandığı bakış açısı doğaya karşı eril bir şiddeti içeriyordu. Doğayı genellikle dişil yönüyle bir kadın(she) olarak gören Bacon, bilimin amacını şöyle ifade etmiştir; “bilim adamlarının hedefi “doğanın sırlarını söküp almak için ona işkence etmek”ti.”(Capra, 1992: 56). Bu nedenle kendisinden itibaren bir dönem bilim, “doğaya hükmetmek ve onu denetim altına almak amacı” ile bilgi üretmiştir. Günümüzde çevresel veya ekolojik bazı sorunların kaynağında böyle bir anlayış bulunmaktadır.

Bacon'un bu anlayışı 17. yüzyılda Descartes ve Newton tarafından başlatılan mekanik dünya görüşüyle değiştirmiştir. Bacon'un temsil ettiği deneysel tümevarımsal yöntem anlayışı ve Descartes'in temsil ettiği rasyonel, tümdengelimsel yöntem anlayışı Newton tarafından “Matematığın İlkeleri”nde sentezlenmiştir(Capra, 1992: 65-66). Descartes için maddi dünya bir makinaydı, doğa mekanik yasalara göre işliyordu ve maddi dünyadaki her şey, aksamının düzenlenişine ve hareketine bakılarak açıklanabilirdi. Kesin matematiksel yasalarla yönetilen kusursuz bir makine tarzındaki doğanın mekanik tasviri ya da mekanistik doğa anlayışı; Newton'un katı determinizme sıkı sıkıya bağlı parçacık fiziğinin de büyük senteziyle birlikte, 20. yüzyıla kadar doğa olaylarının değerlendirilmesinde ve tüm bilimsel gözlemlerde rehberlik eden egemen paradigma olmuştur(Capra, 1992: 61).

Yukarıda bahsedilen ve yirminci yüzyılda kuantum fiziğine kadar süregelen evren tasarımı, kaynağını Descartes'in iki parçalı evren modelini ifade eden “Kartezyen anlayış” tan almıştır(Dikeçligil, 1993: 42). Kısacası Descartes'in 17. Yüzyıl bilimi için temel ontolojik kabullerinden önemli birisi mekanistik evren tasarımıdır; tasarım, düşünen şey ya da zihin ve

yer kaplayan şey ya da madde ayrımını içeren Kartezyen anlayışa dayalıydı. Anlayış, iki ayrı varlık alanını da mekanik bir sistem olarak işliyordu. Bu da matematik yasalarca yönetilen mükemmel bir makine şeklindeki doğa anlayışıydı(Dikeçligil, 1993: 42). Descartes, burada doğa olaylarını tek bir mekanik esaslar sistemi çerçevesinde toplamaya çalışmıştır. Böylece Batı bilimsel düşüncesinin oluşumunda Galileo, Bacon, Newton, daha sonra (burada değinilmeyen) Copernus ve Kepler'in de etkileri görülmektedir.

Bilim çevrelerince klasik bilim anlayışı olarak adlandırılan bu anlayışın temel nitelikleri şunlardır(Özlem, 1998: 56-57): **1.** Gerçeklik tüm heterojen görünümüne rağmen homojendir; o bir kosmos'tur; akla uygun bir yapısı vardır; bilimin görevi gerçekliğin bu akılsal yapısını gözlem ve deney yoluyla ve evrensel doğa yasalarını bularak ortaya koymaktır. **2.** Gerçeklik hiyerarşiktir; onun aşağıdan yukarıya doğru yükselen düzenli bir yapısı vardır. **3.** Gerçeklik mekaniktir; çünkü doğada her şey bir makine düzeninde işler. **4.** Gelecek ve yön bellidir; bilim öndeyilerde bulunma (prediction) ve önceden bilme (prognos) niteliğine sahiptir. **5.** Gerçeklikteki değişim niceliksel ve birikimseldir; gerçekliğin mekanik düzeni evrensel bir dille, matematiğin diliyle ifade edilir. **6.** Bilim nesnedir; özne olarak gözlemci, nesne karşısında nötrdür ve nesneden kesinlikle ayrı durur; özne ile nesne arasında kesin bir mesafe vardır; özne nesnesinin karşısına moral, dinsel, ahlaksal, siyasal, ideolojik kabullerden arınmış çıkmalıdır. **7.** Bilimin elde ettiği sonuçlar evrensel ve zorunludur; çünkü tam bir nesnellikle, deneysel ve matematiksel yoldan elde edilmişlerdir.

Türkdoğan'a göre(1993: 20-21); mantıkçı pozitivistin egemenliği Batıda yüzyılı aşkın bir süre devam etmiştir. Bu süre içinde bilim ve bilimsel yöntem yüksek oranda değerden soyutlanmış ve sekülerize olmuştur. Pozitivist akım, deney ve gözlem dışında hiçbir gerçeği kabul etmemiştir.

Bilimi, doğa tarafından önceden saptanmış bir amaca doğru sürekli yaklaşan hemen hemen tek insan çabası olarak görmek kalıcı bir alışkanlık haline gelmiştir. Bu doğanın belirli bir tek, tam, nesnel ve gerçek açıklaması olduğu düşüncesi "bilmek-istediğimize-doğru-evrim" tasarısını içeren ilerlemeci düşüncedir(Kuhn, 2014: 272-273). Popper'e göre(2000: 56); pozitivistin savunan tabiatçılık taraftarı modern tarihsiciler Newtoncu teorinin başarısından ve özellikle gezegenlerin yerlerini tahmin edebilme gücünden oldukça etkilenmişlerdir. Başta fizik olmak üzere, kimya, biyoloji, psikoloji ve toplum bilimlerinde evrenin mekanistik modeli temel olmuştur. Mekanik dünya görüşünün daha sonra yapılan çalışmalarla geliştirilen temel varsayımları şunlardır(Scwartz ve Ogily, Aktaran: Yıldırım ve Şimşek, 2013: 29): **1.** Gerçekliğin temel yapı taşları olan en küçük parçacıklar ve bunların davranışını yöneten bir seri güç vardır. Bu temel düzeyi ve bu düzeydeki davranışları belirleyen keşfetmek, dünyanın geleceğine ilişkin tahminlerde bulunmayı sağlar. **2.** Bu en alt düzeydeki ilişkileri belirleyen yasalar evrendeki en üst düzeydeki ilişkileri belirleyen yasalarla aynı olmalıdır. **3.** Bilim insanı, araştırmacı ve gözlemci, gerçekliğin nesnel biçimde algılanması ve saptanması için deneyinden soyutlanmalıdır.

Böylece bilim insanları pozitivist paradigmanın evren modeli ile baş başa kalmıştır. Bilimler bu paradigmanın ontolojik, epistemolojik ve metodolojik temel kabulleri ile kendi alanlarının gerçeklikleri ele almaya çalışmışlardır.

Kuhn'a göre (2014: 220);“Duyumsal deneyim gerçekten değişmez ve tarafsız mıdır?, Kuramlar sadece hazırda duran verilerin insan-yapısı yorumları mı? gibi sorulara evet cevabını veren, Batı dünyasındaki felsefeyi üç yüz yıldır yönlendirmiş olan epistemolojik bakış açısıdır. 17. Yüzyıldan 20. yüzyılın ilk yarısına kadar olan süreyi kapsayan bu dönemde; bilimsel bilgi kültür ve gelenekten bağımsızlaşmış, öznelikten arınmış bir duruma gelmiştir. Bu bilgi nesnel ve evrenseldir: Kültürler ve özneler üstüdür. Bir bilgi formu olarak entelektüel disiplinler hiyerarşisinde yeri en üsttedir. Böylece pozitivism, kültür, etik, din, felsefe gibi konuları nesnel olmadığı için akılcı söylemin dışında bırakmış ya da bu konulardan bahsetmeyi anlamsızlaştırmıştır(Kale, 2002: 32).

Bu bağlamda pozitivist paradigma, hem doğa bilimleri hem de sosyal bilimler alanında bilimsel düşünme ve araştırmaya yol gösteren bir paradigma haline gelmiştir. İnsanın doğası ve toplumla ilgili bilimler üzerinde de böyle bir evren tasarımı etkili olmuştur. Bu etkiyle, özellikle 19. yüzyılda ortaya çıkmış sosyal bilimlerden sosyoloji, bilimsel düşünme ve araştırma yöntemlerini fiziğe benzetme çabasında olmuştur.

1. 2. Sosyoloji Bilimi ve Pozitivist Paradigma

19. yüzyılda sosyal bilimlerin bilim statüsünü kazanıp kendi bağımsız alanlarını tanımlamalarını, birer bilim alanı olarak kurulmaları tam da bilim olabilmenin ön koşulunun pozitivist paradigma ile tanımlandığı döneme denk gelmektedir. Bu paradigma; aydınlanma düşüncesi, modern bilimin ilkeleri, değerden arınmışlık, kesinlik ve zorunlu nesnellik idealleri üzerine kurulmuştur. Bu dönemde bilim, her zaman her yerde doğru olabilecek, doğanın evrensel yasalarını arama faaliyeti şeklide tanımlanıyordu(Gulbenkian, 1998: 12).

“Sosyal bilim” teriminin kullanılmasının tarihsel süreci, Fransız devrimi ve bu devrimin “toplum” kavramsallaştırmasındaki etkisini içerir. Sosyal bilimler pozitivist/evrenselci bir söylemin ürünüdür ve geçen yüzyılda sosyal bilimler böyle bir epistemolojik etki içinde sosyoloji, tarih, iktisat, siyaset bilimi ve antropoloji olarak kurumsallaşmıştır(Özlem, 1998: 58). Sosyal bilimler, yeniçağın “Bilmek, yapabilmektir” sloganı altında pozitivist/evrenselci bir epistemoloji içinde ve belli politik ideolojik istek ve amaçlar doğrultusunda yönlendirilmiş bilgiyi üretme faaliyetleri olarak kurumlaşmışlardır. Bahsedilen sosyal bilim alanları, Aydınlanma düşüncesinin etkisi ile toplumun rasyonel yönden düzenlenmesi, ilerlemecilik, akılcı/bilimsel bir toplum yaratma amaçları ile hareket etmişlerdi(Özlem, 1998: 58).

Doğa bilimleri ile sosyal bilimleri aynı çatı altında toplayan mantıkçı pozitivistler, ampirik doğa bilimi idealinin gerçekleşmesi için çok çaba harcanmıştır. Sosyal bilim modern dünyaya ait bir girişimdir. Bu nedenle sosyal bilim, parçası olduğu modern dünyada, gerçeklik hakkında ampirik olarak doğrulanan sistemli dünyevi bilgi üretme çabasına dayalıdır(Gulbenkian, 1998: 12).

Sosyolojide pozitivism ya da natüralizm kuramı ile sosyolojinin tıpkı doğa bilimlerine benzeyen bir bilim olduğu görüşü kabul edilmiştir. Bu sosyologlar, fizik ve biyolojiyi model olarak doğa ve toplum bilimlerinin birliğini kabul etmişlerdir. Pozitivistik sosyolojide en güçlü özelliklerden birisi, toplumsal fenomenlerin tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi düzenlilik ve nedensellik kuralları içinde oluştuğuna inanmaktır. Böylece sosyolojide kuram, fizikteki yerçekimi veya madde yoğunluğu kanununa benzer kanunlar arayışına dönüşmüştür(Poloma, 1993:15).

Pozitivism, sosyolojinin oluşumu için genel bir temel plan sağlamaktadır; dolayısıyla toplumun yeni bilimi, metafizik kalınlardan kurtularak, doğa bilimleriyle aynı kapsayıcı mantıksal biçimi paylaşmak durumundadır. Ancak, sosyolojinin araştırma konusu olgular, diğer bilimlerden daha karmaşık ve daha özgül olduğu için bu yeni bilim, yine de kendine özgü yöntembilgisel usulleri(gözlem, deney ve karşılaştırma) de geliştirmelidir(Giddens, 2002: 247).

Pozitivist bilimsel anlayış; dışsal gerçeklik olarak görülen olgulara ilişkin bilimsel bilginin doğruluğunun deney ve gözlem yoluyla yapılan ölçümlerle kanıtlanabileceğini, ancak bu şekilde elde edilen bilginin geçerliliğinin ve güvenilirliğinin sağlanacağını savunan görüştür. Pozitivizme göre, toplumsal yaşam doğal yaşamın devamı niteliğindedir. Toplumsal yaşamda doğal yaşamda olduğu gibi yasalar, düzenlilikler olduğu varsayılır. Bu nedenle insan davranışları da nedensel yasalara dayalı olarak açıklanabilir. Pozitivizmin nomotetik ya da yasa temelli nedensel açıklaması sosyal bilimler için de geçerli olmalıdır, düşüncesinden hareket ederler(Suğur, 2014: 35). Bilimsel bilginin elde edildiği alanın dışsal gerçeklik olduğu varsayımı; bilimin gözlenebilen, algılanabilen olgu ve olgu katlarına yönlendirmekte ve böylece bilimin metafizikten ve spekülasyonlardan arınması özel bir etkinlik alanı olarak farklılığını ortaya koyabilmesini sağlamıştır(Çelebi, 1993: 60).

Pozitivist sosyal bilim; toplumsal araştırmaya nedensel yasaları keşfetme, dikkatli ampirik gözlemler yapma ve değerden bağımsız araştırmalar gerçekleştirme gibi üç temel noktadan yaklaşmaktadır. Temel ilkelerinden biri; değerden bağımsız bilimsel faaliyette bulunmaktır. Değerden bağımsız bilim ilkesi; toplumsal araştırmanın objektif biçimde yalnızca ampirik kanıtlara dayandırılarak ve ahlaki politik değerlerin çıkarımı olmadan yürütülmesi gerektiğini savunmaktadır(Neuman, 2014: 120, 128). Böylece pozitivist paradigmaya dayanan niceliksel yöntem anlayışı kullanılmaktadır. Bu yöntemin; nesnel gerçeklik, genelleme, nesnellik, ölçme, nicelleştirme, evrensel yasalara ulaşma, deneysel süreçler ve değer -katıksız sonuçlar elde etme gibi temel nitelikleri bulunmaktadır. Pozitivist sosyal bilim yaklaşımı, sosyal gerçekliği ya da sosyolojinin araştırma nesnesini dışsal olarak ele aldığı için bilginin “değer- katıksız”, tek ve nesnel bir bilgi olması gerektiğini savunur(Yıldırım, Şimşek, 2013: 36). Buna göre, doğa bilimlerinin araştırma nesnesine yaklaşımı ile sosyolojinin araştırma nesnesine yaklaşımı arasında fark yoktur.

Dikeçlil’ e göre(1993: 49-50); bu durum şu anlama gelmekteydi: Sosyo-kültürel gerçekliğin insan ve toplum ilişkisinde kognitif (bilişsel) boyutunu oluşturan değerler; kabuller, inançlar, anlam kodları, doğrudan gözlem ve deneye bağlı olamayacağı için göz ardı edilecektir. Dönemsel olarak sosyolojinin hedefi, doğa bilimi yasaları ile aynı niteliğe sahip sosyal yasaları

formüle edebilmektir. Böylece pozitivistde Comte için bilişsel boyuttaki her şey metafizik olarak dışlanacak, Marx için ise üst yapı belirlemesiyle bağımlı değişken haline gelecektir.

Çalışmanın bu kısmında pozitivist sosyal bilim yaklaşımını benimsemiş, sosyoloji biliminin ilk dönem kurucuları arasında yer alan Auguste Comte ve Emile Durkheim'in kısaca bazı temel görüşlerine değinilmiştir. Bu sosyologlar, sosyolojide kullanılan araştırma yöntemlerini temellendiren bilimsel yaklaşımlardan pozitivistin öncü kuramcılarında sayılmaktadır.

Auguste Comte(1798-1857) tarafından kurulan sosyoloji biliminin pozitivist/evrenselci paradigmanın ürünü olduğu ifade edilir. Sosyoloji klasik bilim anlayışının özellikleri göz önünde bulundurularak kurulmuştur. Comte'un pozitivist sosyoloji anlayışının anahtarı; "Değişik insani olayların temel dizisinin, tek bir plana göre akılcı düzenlemesi" formülüdür(Aron, 1994: 72).

Comte pozitivist yaklaşımında, sosyoloji bilimini doğa bilimleri modeline göre şekillendirmeye çabalamıştır. Toplumsal gerçekliği doğal gerçeklik gibi nesnel olarak kavramaktadır. Bu nedenle tarihsel ve toplumsal gelişmenin temelinde yatan ve toplumsal evrimi yöneten nedensel yasaları keşfetmek gerekmektedir(Suğur, 2014: 37). Comte, gözlem, deney ve yasaların saptanmasına dayanan pozitif yöntemin sosyoloji dahil tüm bilimler için zorunlu olduğunu saptamıştır. Toplumsal statik ve dinamik kavramsallaştırması, ilerleme ve düzenin gelişmesi anlamına gelmektedir(Aron, 1994: 73,78). Böylece Comte'un üç hal yasasında insanın bilgisi teolojik, metafizik ve pozitif olmak üzere üç ayrı aşamadan geçer. Son ve ideal olan aşama pozitif aşamadır.

Kısacası; Comte doğa bilimlerini pozitivist olarak görür. Sosyolojiyi natüralistçe karakterize etmesi de pozitivisttir. Bunu iki temel teze dayandırmaktadır: Birincisi; teolojiden metafiziğe ve pozitivist düşünceye ve buradan da ilgili sosyal organizasyon tiplerine doğru tarihsel bir ilerleme vardır. Diğeri; bilimler arasında matematiğin başta sosyolojinin sonda olduğu bir hiyerarşik düzen ya da sıralama vardır, her biri bu üç aşamadan sırayla geçmektedir(Keat, Urry, 2001: 118). Comte'un üç hal yasası ve bilimlerin sınıflamasının bileşimindeki amacı, matematik, astronomi, fizik, kimya ve biyolojide egemen olan düşünce biçiminin zorunlu olması, toplumun pozitif bir biliminin, sosyolojinin oluşumuna neden olması gerektiğini kanıtlamaktır(Aron, 1994: 62).

Comte'un düşüncesi açısından pozitivistle ilgili şu ögeler anlamlıdır; bilimsel bakışın gelişimiyle insanlığın tarihöncesi tamamlanmıştır. Pozitif felsefe, bilimsel yöntem kurallarının mantıksal açıklanışıdır. Bilim felsefenin yerini almıştır. Metafizik, felsefede ortaya atılan sorunların içerikten yoksun oldukları gerekçesiyle yok olmuştur. Olgusal veya gözlemlenebilir olan ile kurgusal olan arasında sınır vardır. Comte, deneyciliğin bakış açısını benimsemektedir. Bilimin kesinliğinin temeli; sistematik gözlem ve duyu algılarına dayanmasıdır. Kuramlar, olguların evrensel önermelere veya yasalara bağlanmasını sağlamaktadır(Giddens, 2002: 252).

Durkheim(1858-1917) "Sosyolojik Yöntemin Kuralları"nda sosyolojinin pozitif bir bilimsel yöntemi olduğunu şöyle ifade etmektedir: "Özetlemek gerekirse, belirlediğimiz yöntemin

nitelikleri şunlardır: Öncelikle bu yöntem her türlü felsefeden bağımsızdır. İkinci olarak, bizim yöntemimiz nesnelidir. Sosyal olayların birer şey olduğu ve böyle ele alınmaları gerektiği düşüncesiyle donatılmıştır... Bizim yöntemimizin üçüncü temel niteliği yalnızca sosyolojik olmasıdır. Karmaşık olmaları nedeniyle, sosyal olgular ya bilime uymayan şeyler ya da yalnızca psişik veya organik nitelikteki temel koşullarına indirgenerek, yani kendi özgün doğalarından arındırılarak bilime dahil olabilen şeyler olarak görülmüştür sıklıkla. Buna karşın bizler, sosyal olguları özgün niteliklerinden arındırmadan bilimsel olarak incelemenin mümkün olduğunu göstermeye çalıştık.”(Durkheim, 2016). Sosyoloji bilimi doğası gereği toplumsal olan olguların incelenmesi ve bu olguların bir nesne gibi değerlendirilmesine dayalı bir bilimdir(Durkheim, 2016: 31, 44).

Durkheim’in amacı, konusu toplumsal olgu olan, öteki bilimlerin modeline benzer, nesnel bir bilim olarak sosyolojinin olması gerektiğini göstermektir(Aron, 1994: 255). Durkheim için toplumsal olgular medeni durum, yaş, din, ekonomik koşullar, intihar ve suç oranları gibi durumları içerir. Bu gibi toplumsal olgular, insan algısının dışında kendine ait deneysel bir gerçekliğe sahip kavramlardır. Toplumsal olgular veya değişkenler somut gözlemlenebilir ve ölçülebilir olmalarından dolayı deneysel olarak test edilebilirler(Poloma, 1993: 16). Durkheim kendi pozisyonunu bilimsel rasyonalist olarak betimlerken, insan davranışlarının incelenmesinde doğa bilimlerinin yöntem ve işlemlerini kullanmak ister. Bilimi, neden ve sonuçların yasa benzeri ilişkilerinin kurulması olarak gören Durkheim, sosyolojinin sosyal davranış alanı içindeki bu ilişkilerin kurulması ve tanınması ile ilgili olması gerektiğini vurgular(Keta, Urry, 2001: 134).

Suğur’a göre (2014: 36); sosyolojide başlangıçta sosyolojinin ilk dönem kurucuları Comte ve Durkheim’e ek olarak, sosyolojik yöntemde pozitivist sosyal bilim yaklaşımını benimsemiş birçok sosyolog bulunmaktadır. Yirminci yüzyılda sosyolojinin en önemli yaklaşımlarından biri kabul edilen yapısal-işlevselcilik (bu çalışmanın sınırlılığından dolayı değinilmedi) pozitivismle bağlantılı bir sosyolojik yaklaşımdır. Pozitivism sosyal bilimlerin yöntem anlayışı üzerinde belirli bir dönem etkili olmuştur. 19. Yüzyılda doğa bilimlerinde kullanılan ampirik yöntemleri bilim olmanın koşulu olarak gören bakış açısı vardır. Doğa bilimleri veya fen bilimleri alanında hala geçerli olsa da sosyoloji alanında sosyal gerçekliğe bakış açısı doğa bilimlerinden farklı olduğu için, bu paradigma geçerliliğini yitirmeye başlamıştır.

2. Bilimsel Yöntem Anlayışlarını Temellendiren Yaklaşımlar Çerçevesinde Yorumlayıcı Paradigmanın Gelişimi ve Yorumlayıcı Paradigmanın Bilimsel Yöntem Anlayışı Üzerine Etkileri

2.1. Yorumlayıcı Paradigma

Bazı çevrelere göre pozitivist/akılcı paradigmaya alternatif, bazılarına göre ise, bu paradigmanın karşıtı olarak nitelenen ve pozitivism eleştirel bakan, yorumlayıcı yaklaşım 19. yüzyılda ortaya çıkan bir anlam teorisi olan hermenötik (yorumbilgisi) ile ilişkilidir. Hermenötik terimi, Yunan mitolojisinde tanrıların arzularını ölümlülere iletmekle görevli bir tanrı olan Hermes’ten gelmektedir. Zor olanı basit hale getirmek anlamına gelmektedir. Yorumbilgisi insan bilimlerinde geniş yer tutmaktadır. İnsan eylemlerini ve insan tarafından yapılan konuşmaya, resim ve kelimeleri yorumlamaya, anlamlarını keşfetmeye dayalı bir teori ve buna bağlı

yöntemdir. Yorumlayıcı sosyal bilimin kökenleri ise, sosyolojide Max Weber'e (1864-1920) ve felsefede Wilhem Dilthey'e(1833-1911) kadar uzanmaktadır. Belirli toplumsal ortamlarda insanların gündelik yaşam deneyiminin empatiyle anlaşılmasına (verstehen) dayanır. Weber, sosyal bilimin bir amacı bulunan toplumsal eylemi açıklaması gerektiğini ifade etmiştir(Neuman, 2014: 130).

Yorumlayıcı sosyal bilimin yorumbilgisi, inşacılık, etnometodoloji, bilişsel, idealist, fenomenolojik, öznelci, bütüncül ve nitel sosyoloji olmak üzere birçok çeşidi vardır. Sosyolojide daha çok sembolik etkileşimci ekol ya da nitel araştırma yöntemi olarak adlandırılmaktadır(Neuman, 2014: 131).

Genel bir ifadeyle yorumlayıcı sosyal bilim paradigması; insanların kendi toplumsal dünyalarını nasıl oluşturduğu ve sürdürdüğüne dair anlayış ve yorumlara varmak üzere, insanların doğal ortamlarında toplumsal olarak anlamlı eylemin doğrudan ayrıntılı gözlem yoluyla sistematik analizidir(Neuman, 2014: 131).

Günümüzde bilim dalları yeni bir gerçeklik bilgisi sunmaktadır. Yirminci yüzyıl boyunca başta fizik olmak üzere, kimya, biyoloji, psikoloji, tıp gibi farklı bilim dallarındaki gelişmeler, keşifler bilim anlayışında kökten değişimlere yol açmıştır(Dikeçligil, 2017:9). Doğa bilimleri ya da fen bilimleri denilen alanlardaki bilimsel çalışmalar pozitivistin temel ilkelerini sarsmıştır.

Batıda geçen yüzyılın başında fizikte başlayan ve diğer disiplinlerde devam eden “devrimci” bir gelenek söz konusudur. Bu geleneğin, klasik bilimsel dünya görüşünden ayrılan noktaları vardır. Klasik bilim anlayışına karşı çıkarak dikkatini dış dünyadan daha fazla içe çeviren, manüpile edilebilen bir yapıdan çok uyumlu ve işbirlikçi bir yapıya sahip olan, gerçekliği tek tek unsurlarına ayırarak değil bir bütün olarak algılayan nitelikte yeni bir bilim anlayışı oluşmuştur. Fizik, kimya, tıp, psikoloji, ekoloji, iktisat ve teknoloji bilim dalları devrimci değişimi yaşamıştır. Diğer disiplinlerde de benzer dönüşümler yaşanacaktır ve bunlar kültürel dönüşümümüzün vazgeçilmez parçalarıdır(Capra, 1992:7-8).

Klasik bilim anlayışımızdaki kavram ve düşünceler değişime uğramıştır. Capra'ya göre(1992:9-10); fizikteki yeni kavramlar, dünya görüşümüzde derin bir değişim yaratmıştır. Bu değişim, Newton'un mekanistik anlayışından bütüncül ve ekolojik dünya görüşüne doğrudur. Bugünkü toplumumuzun kendisi, yüksek enflasyon, işsizlik, sağlık sorunları, enerji bunalımı, çevresel felaketler, şiddet, suç dalgaları gibi sayısız bunalımlar yaşamaktadır. Dünyayı insanlara daha yaşanabilir ve elverişli hale getirebilmek için algılama tarzlarını değiştirmeye ve farklı bir perspektife gerek duyulmaktadır. Bu da gerçekliğin mekanistik kavrayışından bütüncül kavrayışına doğru algılamalarda ve değerlerde kökten bir değişimdir. Gerekli olan gerçekliğin yeni bir tasarımı, düşünme, algılama ve değerlendirme tarzı, kısacası yeni bir paradigmadır.

Klasik anlamda nesnel bir doğa tasviri idealini, modern fizik Kartezyen ayrımı aşarak geçersiz kılmakla kalmadı, aynı zamanda değerden bağımsız bir bilim efsanesini de sarstı. Bilim insanların doğada gözlediği kalıplar kendi zihinlerindeki kalıplarla; kavramlar, düşünceler ve değerlerle yakından ilişkilidir. Onların elde ettikleri bilimsel sonuçlar ve araştırmalarının her biri tamamen değerler sistemine dayanmayabilir; ancak hedeflenen araştırmayı kapsayan daha büyük paradigma kesinlikle değerden arınmış olamayacaktır. Araştırma sınırları içinde büyük paradigma, kesinlikle değerden arınmış değildir. Bu nedenle günümüzde bilim insanları

araştırmalarından hem zihinsel hem de ahlaki olarak sorumludur(Capra, 1992: 93). İzafiyet teorisi, maddenin dinamik doğasının açıklamasını yapmaktadır. Madde tamamen pasif, atıl değildir, moleküler, atomik ve nükleer ritmik kalıplara sahip hareket halindeki bir şeydir. Artık doğada hiçbir yapı, statik değildir. Kararlılık ve istikrar, dinamik dengenin bir parçasıdır, maddenin içine nüfuz ederek dinamik doğasını anlamak gerekmektedir(Capra, 1992: 94-95). Bütün olayalar birbiri ile bağlantılıdır, bağlantılar klasik anlamda zorunlu nedensellik taşımamaktadırlar. Parçacık fiziğine göre maddi dünyanın temel yapıları, insanın dünyaya bakış tarzıyla belirlenmektedir. Maddede gözlemlenen kalıplar zihin kalıplarının yansımalarıdır. (Capra, 1992: 96, 101). Bu gün bir makine tarzındaki dünya metaforunu aşarak fizik biliminin bütün bilimlerin temeli olduğu düşüncesi geçerliliğini yitirmiştir(Capra, 1992: 96-105).

Özellikle fizikte Einstein'ın "Görelilik Kuramı", gözlemcinin süreçteki etkisini ortaya koyarak pozitivist paradigmanın temel taşlarından birini yerinden oynatmıştır. Daha sonra Heisenberg'in "Belirsizlik İlkesi" pozitivist paradigmanın nesnellik ilkesini sorgulamıştır. Bell, evrenin birbirinden bağımsız parçalardan oluşmadığını ifade eden kuramı; sonra Bohm'un "bütüne ait gerçeklik parçada gizlidir" ilkesi de pozitivism karşısında yükselen paradigmanın resmini görmeyi sağlamıştır (Yıldırım, Şimşek, 2013: 31).

Pozitivism ötesi yorumlayıcı paradigmanın (yeni bilim paradigması) temel özellikleri şunlardır(Özlem, 1998: 61): **1.** Gerçeklik karmaşıktır, çeşitlilik, karşılıklı etkileşim, özgüllük ağır basar. **2.** Gerçeklik heterarşıktır. **3.** Gerçekliğin holistik ve harmonik bir yapısı yoktur. **4.** Gelecek belirsizdir; dolayısıyla bilim önceden bilme (prognos), önceden söyleme (prediction) olanağına sahip değildir. **5.** Tek yönlü bir nedensellik yoktur; karşılıklı etkileşim vardır. **6.** Gözlemci belli bir perspektife sahiptir. Gözlemciyi gözlenenenden ayıran bir mesafe yoktur. "Nesnellik" yoktur, bir şey ona bakılan yerden görüldüğü şekliyle bilinir. **7.** Tümel/mükemmel bilgi yoktur. **8.** Tek bir doğru(luk) yoktur. **9.** Özne merkezilik terk edilmelidir. **10.** Bilgi öznenin bireysel çabasıyla ortaya çıkan bir şey değildir. Bilgi öznelarasılık ortamında birlikte oluşturulan ve tarihsel olarak değişen bir şeydir. **11.** Her şey birbirine bağımlıdır. Tarih ve toplum dünyasında bağımsız değişken yoktur, tüm değişkenler bağımlıdır. **12.** Sosyal hayatın bilgisi, zorunlu olarak öznelarasıdır. **13.** Sosyal hayatın bilgisi, bu nedenlerle sadece yorumdur.

2.2. Sosyoloji Bilimi ve Yorumlayıcı Paradigma

Sosyolojide yorumlayıcı paradigmanın gelişim süreci ve etkisine geçmeden önce yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımının gelişiminde önemli bir etkisi olan Max Weber'in bilim anlayışı üzerinde kısaca durulmuştur.

Weber yöntem üzerine düşüncelerinde, kendi yaklaşımını yorumcu ya da anlamacı sosyoloji olarak adlandırmıştır. Anlama ahlak ve kültür bilimlerine ait kendine özgü bir yaklaşımdır. Weber her türlü nesnel anlamı reddetmektedir. Anlamın anlaşılması ve yorumlanması sosyal aktörlerin öznel niyetleri ve eylemleriyle ilgili bir konudur(Weber, 1987: 56-59). Weber sosyolojiyi şu şekilde tanımlamaktadır(Keta, Urry, 2001: 232): "Sosyal eylemin gerek yerine getirilmesinin gerekse etkilerinin nedensel açıklamasını vermek amacıyla, sosyal eylemin yorumlayıcı anlaşılmasına yönelik bir bilimdir...Eylem sosyaldir zira eylemde bulunan birey (veya bireyler) ona öznel bir anlam yakıştırırlar ve başkalarının davranışını dikkate alır." Weber, burada sosyolojiyi, sosyal eylemin yorumlayıcı açıklamasına varmak amacıyla "yorumcu anlaşılması" olarak tanımlamaktadır(Aron, 1994).

Weber için sosyolojinin konusu amaçlı eylemdir. Bireyin eylemi onun niyetleriyle açıklanan bir şey haline gelir. Eylemin nedeni, niyetler ve amaçlar olur. Bu noktadaki görüşü pozitivistlik yaklaşsa da, değer yargısı ile değer ikilisini ayırt ederek, bilimin tarafsız olduğunu ileri sürer. Bilim insanı nesnesi hakkında bir değer yargısı ileri sürmez, fakat içinde bulunduğu kültürü, değer yargıları o nesneyi seçmesinde etkili olur(Gökçe, 1992: 33).

“Sosyoloji bir bilim ise, neden bilimin çoğu ilkesi sosyolojiye uygun değil?” sorusu, pozitivistlikten başka bir bilim modelinin olmadığı, hatta düşünülmemeyeceği bir dönemde sorulmuştur. Aslında zaman içinde sorunun sosyolojinin incelediği gerçeklik alanında ya da araştırma nesnesinde değil, pozitivist bilim anlayışında olduğu bulunmuştur(Dikeçliçil, 2017).

Sosyal bilimlerin yeniden yapılanması için Gulbenkian Komisyonu raporu konuyla manidar “Sosyal Bilimleri Açın” başlığını taşımaktadır(Wallerstein, 2003). (Bu rapor son biçimini 1995’te almıştır. Gulbekian, 1998). Wallerstein’e göre(2003: 202); burada sosyal bilimlerin sosyal gerçekliğin tam bir kavranışına kapalı hale geldikleri ya da kendilerini kapattıkları ve sosyal bilimlerin bu kavrayışın peşine düşmek için tarihsel olarak bu döneme kadar geliştirmiş olduğu yöntemlerin kendilerinin bugün sosyal gerçekliğin kavranışının önünde bir engel haline gelmiş olabileceği tartışılmıştır.

On dokuzuncu yüzyılda, sosyal bilimin kendine ait bir epistemolojik duruşu yoktu ve doğa bilimleri ile beşeri bilimler arasında mücadele ediyordu. Bir yandan doğa bilimlerindeki nomotetik epistemolojiye başvurarak fiziği temel aldılar; dolayısıyla zamandan ve mekandan bağımsız, evrensel, basit yasaları koymaya çalıştılar; diğer yandan da beşeri bilimlerdeki idiografik epistemolojiyi temel aldılar(Wallerstein, 2003:207-208). Bugün genelde sosyal bilimler, özelde sosyoloji farklı bir konumda olduğunun/olması gerektiğinin farkındadır. Sosyal bilimcilerin sosyal dünyayı, açıklayacak kavram ve teorileri geliştirmek için kendi gerçekliğini anlaması gerekmektedir.

Pozitivistlik ötesi ya da yorumlayıcı anlayışın ortaya koyduğu “bilginin örgütlenmesi ve sunulmasında tek, en doğru bir biçim yoktur” düşüncesinden başlayarak, sosyal bilimler yavaş yavaş doğa bilimlerinin kavramları ve yöntemlerinin yanında, kendi doğasına özgü kavram ve araştırma yöntemleri bulmaya başlamıştır. Sosyal bilimciler, böyle bir eğilimle son yıllarda pozitivistlikteki nesnellikten çok yorumlayıcı yaklaşımda, bakış açısını öne çıkaran nitel çalışmalara ağırlık vermeye başlamıştır. Sosyal bilimlerdeki araştırmalarda çalışılan olay ve olguların kendi ortamları içinde ayrıntılı ve derinlemesine açıklanması ve yorumlanması gerekliydi. Bu kendine özgü olgu ve olaylara katı kurallar ve genellemelerle yaklaşmak doğalarına aykırıydı(Yıldırım, Şimşek, 2014: 34). Bu gereklilikle, pozitivistlik ötesi yorumlayıcı paradigma, sosyal bilimlerde ve özelde sosyoloji biliminde kullanılmalı ve bu alanlardaki araştırmalara bu anlayış yön vermelidir.

19. Yüzyılda yaşanan gelişmelerden sonra, 20. yüzyılın ortalarından itibaren sosyal bilimlerin “yasa koyucu”, genelleştirici, “açıklayıcı” paradigmadan uzaklaşmaya başladığı ve bilginin “bağlamsal”, “tarihsel”, “kısmi” ve “tekil”e ilişkin olması gerektiğini ileri süren yorumsamacı yaklaşım yaygınlaşmaya başlamıştır. Burada temel önerme; yaşadığımız dünya “gözlemlemek ve açıklamak”tan çok “anlamak ve yorumlamak”la kavranabilir olduğu için sosyal bilimcinin temel faaliyeti de bu yönde olmalıdır(Kümbetoğlu, 2015: 25, 28).

Dikeçligil'e göre(1993: 50-52); pozitivist paradigmanın en güçlü olduğu dönemde bile pozitivism karşıtı bilim anlayışını temellerinin atıldığını yorumlayıcı anlama ile görmek mümkündür. Dilthey, Simmel, Weber ve Rickert'in çalışmaları anti-pozitivist akımın giderek güçlenmesini sağlamıştır. Mills'e göre sosyoloji deneysel bir disiplin olmaktan çok yorumlayıcıdır. Sosyolojide anket tekniğine dayanan bağımsız- bağımlı değişkene sıkışık kalmış sıkı surveyci anlayış yerine iç gözlem, derinlemesine görüşme, hayat hikayesi, odak grup görüşmesi, içerik analizi, sözlü tarih incelemesi gibi araştırmacının daha çok zaman ve emek yoğun yöntemsel çalışmasını gerektiren yorumlayıcı/bütüncül anlayış benimsenmeye başlamıştır.

O döneme kadar bilimsel faaliyetin tek yolu olarak varsayılan pozitivist paradigma ilk kez Popper ve Kuhn'un yazılarında sorgulanmaya başlamıştır (Can, 2005: 3). Bilim tarihindeki büyük dönüşümlerden, devrimlerden söz eden Kuhn'un "Bilimsel Devrimlerin Yapısı"(1962) adlı eseri, bu dünya görüşündeki köklü değişimin nasıl olduğu ve bunun bilim tarihi, bilim felsefesi ve bilim sosyolojisi alanındaki etkilerini paradigma kavramı çerçevesinde anlatmaktadır.

Bu noktada Kuhn (2014: 63); bilimsel araştırmada önemli bir rol oynayan paradigma kavramını şöyle tanımlamıştır: "Paradigmaları, bir bilim çevresine belli bir süre için bir model sağlayan, yani örnek sorular ve çözümler temin eden, evrensel olarak kabul edilmiş bilimsel başarılar şeklinde tanımlıyorum." "Yerleşik kullanımıyla paradigma, kabul görmüş olan bir model ya da örnektir" (Kuhn, 2014: 95).

Bilimsel paradigma bilim anlayışıdır. Bilimin ne olması gerektiği ve bilimsel bilgiye nasıl ulaşılabileceğini gösterir. İncelenmekte olanın ne olduğu sorusunun cevabı; bilimsel bilginin ne olduğu ve bilimsel bilgiye nasıl ulaşılabileceğini belirleyen hareket noktasıdır. Bu bağlamda bilimsel bilginin ne olduğu ve bu bilgiye nasıl ulaşılabileceği, aslında varlığın doğasına ilişkin temel öncüle ulaşılmasını sağlayan ontolojik bir meseledir(Dikeçligil, 2017: 9,11). Dikeçligil'e göre(2017: 11); bilim olarak pozitivismin kısılcısından kurtulmuş yeni bir sosyoloji için, sosyolojinin, kendi gerçekliğinin tam olarak farkına varabilmesi ve dolayısıyla ontolojik sayılıtlarını hatırlaması gereklidir.

Gerçek dünyayı araştırırken öğrenilen bilgi içeriğine özneyi mümkün olduğu kadar az karmak pozitivismin bilimsel bir idealidir. Çünkü pozitivism için nesnellik gerçekliğe giderek daha çok yaklaşmak anlamını taşımaktadır. Fakat hangi öznenin doğayı hangi amaçla irdelemek için hangi soruları sorduğu, sonuçta edinilen bilgiyi temelinden belirlemektedir. Bilgi içeriği, o içeriği yaratan öznelerin eyleminden ayrı değildir. Bilimsel bilgi, onu üretenlerin anlayış ve tercihlerinden soyutlanamaz(Kuhn, 2014:51,53).Hiçbir "bilim adamı/kadını" içinde yaşadığı fiziksel ve sosyal bağlamdan soyutlanamaz. Her kavramsallaştırmanın temelinde felsefi inançlar yatar. Her ölçüm, gerçeği kaydetmeye çalışırken onu değiştirir. Pozitivist sosyal bilimciler bu durumu araştırma bulgularının doğruluk derecesini olumsuz etkileyen bir engel olarak görseler de yorumlayıcılar için "dünyaya büyüsunü geri veren" bir dönüşüme ihtiyaç vardır(Gulbenkian, 1998: 72-73). Burada doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin aralarındaki fark olduğu varsayımının kabulünden hareketle, birinin doğal gerçekliği, diğerinin sosyal gerçekliği ele aldığı söylenebilir. Sosyal bilimlerin gerçekliği, sosyal olaylar zamana ve mekana göre farklılık gösterir. Dolayısıyla sosyal gerçekliğin tüm zaman ve mekanları kapsayan evrensel, genel geçer açıklamaları yoktur.

Bu çerçevede Kuhn'un ve Popper'in görüşlerinin sentezini yapan Lakatos, bilimin tüm önermelerinin teorik ve tedavisi imkansız bir şekilde yanılabilirliğini vurgulamıştır. Bütün bilimsel teoriler sadece eşit bir şekilde doğruluğu ispatlanamayan ve ihtimal dahilinde olmayan değil, aynı zamanda eşit bir şekilde yanlışlıkları ispatlanamayan niteliktedirler. O halde, bilimde tüm önermeler yanılabiliriyorsa bir bilimsel rasyonalite teorisi olarak dogmatik doğrulamacılığın tüm biçimleri çökmektedir(Demir, 2012: 103).

Toplum ve doğa arasındaki fark, doğanın insan ürünü olmaması, insan eylemleriyle oluşturulmamasıdır. Tek bir kişi tarafından oluşturulmasa da, toplum her toplumsal karşılaşma sırasında içinde yer alanlar tarafından yaratılır ve yeniden yaratılır. Toplumun üretimi insanların sürdürdükleri ve “mümkün kıldıkları” ustalıklı bir icradır. Bu bir toplumsal inşa sürecidir. Gündelik yaşamdaki rutinlerle oluşturulur. Bu nedenle tümüyle doğa bilimlerinin mantık ve yöntemini, epistemolojisini ve ideallerini benimseyen sosyal bilim yaklaşımı toplum hakkında sınırlı bilgiye ulaşabilir(Giddens, 2016: 32-33).

Bu bağlamda, yorumcu paradigma içinde, insandan bağımsız, “orada, dışarda” bir gerçeklik anlayışı reddedilmektedir. Sosyal gerçeklik insanların anlamlandırmalarından bağımsız değildir. Bu anlamlandırmalar yoluyla sosyal gerçeklik yeniden inşa edilir(Kuş, 2007: 22). Dolayısıyla yorumlayıcı paradigmada “burada ve şimdi” biçiminde bir gerçeklik anlayışı kabul edilir(Yıldırım ve Şimşek, 2013: 154).

Sosyal bilimcinin bilimsel faaliyeti, bizzat kendisinin de eylemleri gerçekleştiren aktör olarak bulunduğu ortamda gerçekleşir. Dolayısıyla sosyal bilimde araştırmacı sahada, olgu ve olaylara dahil, empatik ve aynı zamanda belirli bir bakış açısına sahip bir katılımcı rolündedir. Kümbetoğlu'na göre(2015: 30); kendisi de belirli bir kültürel donanımla yüklü sosyal bilimci, belli bir bakış ve duruşla sosyal dünyaya yaklaşmaktadır. Sosyal dünyaya ilişkin kavramsallaştırmalar ve teoriler ortaya koyarken sosyal dünyanın üyelerinin etkileşim ve bu sırada paylaştıkları sembollerin ilişkiler sistemini algılamaya veya görmeye çalışırken tarafsız ve tamamen nesnel olması beklenemez. Dolayısıyla yorumlayıcı yaklaşım, bilginin öznesi ile nesnesi arasındaki ikilemi reddederek sosyal bilimin konusu olan olayların, öznelinin algılayışlarından bağımsız olarak anlaşılamayacağını savunur. Tüm toplumsal olgular bir bütünlük içinde anlam kazanırlar ve anlamlar ancak yorumlardır(Gökçe, 1992: 33).

Araştırmacılar, bilginin elde edilmesi sürecinde; hatta araştırma konusunun belirlenmesinden, sahaya çıkmadan ölçme aracının oluşturulması, sahada veri toplanması, verilerin işlenmesi ve analiz edilmesi gibi aşamalar da dahil, belli bir bakış açısına sahip bireylerdir. Bu bakış açıları çalışılan olgu ve olayların anlaşılması sürecinde etkilidir. Sonuçta öznel bir katkıda bulunmaksızın değerlendirme ve yorum yapmak mümkün değildir(Yıldırım, Şimşek, 2013: 33). Bu nedenle doğa bilimlerinde kullanılan araştırma yöntemleri, teknikleri ve kavramları sosyolojinin ele aldığı gerçekliği açıklamasında yeterli değildir.

Bilim insanları belirli bir sosyal ortama aittir. Dolayısıyla sosyal gerçekliği algılar ve yorumlarken kaçınılmaz olarak bazı ön kabuller ve önyargılarla yola çıkarlar. Ayrıca sosyal gerçeklik, fotoğrafın gerçeği temsil etmesi gibi temsil edilemez. Bütün veriler, gerçekliğin içinden dönemin dünya görüşüne ve teorik modellerine uygun olarak, dönemin gruplarının bakış açılarından seçilir. Bu anlamda tarafsız sosyal bilimci olamaz(Gulbenkian, 1998: 86). Bu noktada; insanlar ile doğa arasındaki ontolojik ayrımın geçerliliğini iyi anlamak; sosyal eylemin

içinde yer aldığı sınırları iyi tanımlamak ve evrenselcilik ile tekilcilik arasındaki karşıtlığın iyi dengelenmesi sosyal bilimlerdeki araştırmalarda daha geçerli ve güven duyulabilir bilgiyi elde etmeyi sağlayacaktır(Gulbenkian, 1998: 87).

Gulbenkian komisyonuna göre(1998); bilgi sosyal olarak kurulmuştur. Bu gerçek, daha geçerli bilgiye ulaşmanın da ancak sosyal olarak mümkün olması anlamına gelmektedir. Aslında bilginin sosyal temelleri olduğunu kabul etmek, pozitivistlerin zorunluluk olarak gördüğü nesnellik ilkesiyle çelişkili değildir. Daha çoğulcu ve evrenselci yapılar kurularak sosyal bilimlerin nesnelliği yeniden yapılandırılabilir.

Yorumlayıcı sosyal bilim, sembolik bir toplum modeline dayanır. Sosyal gerçeklik, anlamlı insan eylemleri tarafından oluşturulur. Toplumsal eylemler anlamlı oldukları için nesnel gibi ele alınmazlar. Bu nedenle yorumlayıcı sosyal bilim, bireylerin toplumsal gerçekliği anlamlı toplumsal eylemleri ile nasıl oluşturduklarını önce anlamaya sonra açıklamaya çalışır(Suğur, 2014: 58). Yorumlayıcı yaklaşımın hareket noktası; sosyal, kültürel, politik formasyonları kendi karmaşık özgüllükleri içinde, onları yansıtan söyleme bakarak ve bu söylemde yansımalarını bulan bazen açık, bazen örtük öznellikleri keşfederek anlamaya çalışmaktır(Kümbetoğlu, 2015: 28- 29).

Kuhn'a göre bilim, birikimsel bir süreç izlemez; dolayısıyla ilerleme yerine bilimsel değişmeden söz edilebilir. Farklı paradigmaları savunanlar, hem dünyayı hem de ona sorulan sorular ile sorulara verilen cevapları farklı algılayabilir. Paradigmalar eşölçülemezdirler. Çünkü, paradigmlar ontolojik, epistemolojik, metodolojik ve aksiyolojik düzeyde bir farklılık taşırlar(Demir, 2012: 95). Aşağıda paradigmların ontolojik, epistemolojik ve metodolojik düzeydeki bu farklılıkları ele alınmıştır.

3. Pozitivist ve Yorumlayıcı Paradigmların Temel Nitelikleri ve Varsayımları Açısından Karşılaştırılması

Paradigma bir dizi ontolojik, epistemolojik ve metodolojik temel öncüllerden oluşan, bilimin ne olması gerektiğini ve bilimsel bilgiye ulaşmanın yolunu gösteren referans çerçevesidir. Bilimsel bilgisi edinilmek istenen gerçekliğin nasıl bir şey olduğu bilinmeli ki, ne tür bir bilgiye, nasıl ulaşılabacağı tespit edilebilsin(Dikeçligil, 2017: 11). Kısacası bilimsel faaliyetlerde; başlangıçtan itibaren birbirini takip eden ontolojik, epistemolojik ve metodolojik hareket noktaları vardır. Ancak burada ontolojik referans noktası, sistemin güneşi gibidir, epistemolojik ve metodolojik öncüller birbirinin devamıdır, diğer öncüller ontolojik öncüle göre anlam kazanır(Dikeçligil, 2017: 11). Ayrıca Dikeçligil(2017: 74), ontolojik, epistemolojik ve metodolojik sayıtlar arasındaki ilişkiyi anlatabilmek için paradigmayı buzdağına benzeterek, bu paradigmatic temel kabullerin teori ve daha sonra yöntemi biçimlendirdiğini ifade etmiştir.

Bir araştırmanın epistemolojisini ve metodolojisini belirleyen temel unsur, araştırmacının ontolojik varsayımı olduğu için, ontoloji buzdağının en altındadır. Bilgisi edinilmek istenen gerçekliğin nasıl bir şey olduğu(ontoloji) bilinmelidir ki; bu gerçekliğin bilgisine hangi tür bilgi ile(epistemoloji), nasıl ulaşılabacağı(metodoloji), bilinsin(Gürbüz, Şahin, 2015: 42).

Pozitivist ve yorumlayıcı bilim anlayışlarındaki farklılıkları sosyal gerçekliğe ilişkin tutumları ile kısaca göstermek mümkündür. Pozitivist ve yorumlayıcı bilim anlayışlarının sosyal gerçekliğe ilişkin evrensel/genel-tekil ilişkisi konusundaki farklılıklarını yansıtan tutumları

şöyledir: Gerek olguların nitelikleri gerekse olgular arası ilişkiler söz konusu olduğunda pozitivizm için “istisnalar kuralı bozmaz”; yorumlayıcı paradigma için “kural, istisnaları ile birlikte vardır.” Yorumlayıcı bilim anlayışına sahip sosyal bilimci, olgular dünyasında genel geçer özellikleri ve ilişkileri gösteren genelin bilgisi ile her tekilin kendine ait özelliklerinin içiçe olduğunun bilincindedir(Dikeçligil, 2017: 87-88).

Sosyolojide yöntem anlayışının dayandığı temel yaklaşımlardan olan pozitivist paradigma ve yorumlayıcı paradigma; sosyal gerçekliğin doğasının ne olduğu, sosyal gerçekliğe ilişkin bilginin ne olduğu ve bu bilgiye nasıl ulaşılacağı noktasında birtakım temel sayılıtlara sahiptir. Bu paradigma bütünü oluştururan bileşenler; ontolojik, epistemolojik ve metodolojik sayılıtlardır(Dikeçligil, 2016: 64). Buraya kadar ifade edilen pozitivist paradigma ve yorumlayıcı paradigmaların, bilim anlayışlarının temel kabulleri ya da temel sayılıtları karşılaştırmalı olarak tablo halinde aşağıdaki gibi ifade edilebilir

Tablo 1: Pozitivist ve Yorumlayıcı Paradigmalarda Bilim Anlayışlarının Temel Sayılıtları

Sayıtlar	Pozitivistik/Modern bilim anlayışı	Yeni/Bütüncül/Yorumlayıcı bilim anlayışı
Gerçekliğin doğası	Madde temelinde ve ide şeklinde iki parçalı mekanistik	Maddi ve maddi olmayanın içiçeliği temelinde, farklı görünüşleri olan dinamik ve ahenkli bütün
Parça ve bütün ilişkisi	Mekanistik bütünü anlamak için bütünün indirgenebileceği en küçük parça(atom; hücre, aile vb.)	Parça-bütün bağıntısı; parçaların özellikleri ancak ve ancak bütünün dinamiklerinden anlaşılır.
Yapı ve süreç	Temel yapılar vardır. Bu yapılar faktörlerin etkisi ile ilişkide bulunurlar.	Her yapı, arka plandaki bir sürecin tezahürüdür. Parçalar değil, bağıntılar önemlidir, ilişkiler ağının tamamı, kendi zatında dinamiktir.
Olgular arası ilişkiler	Determinizm	Çok faktörlü etkileşim
İnsanın doğası	Rasyonel, dışsal kanunlara itaat eden ve bilim yolu ile doğayı/toplumu dönüştüren	İnsan evrenin iradesi olan bir parçasıdır.
Bilimin amacı	Doğayı/toplumu denetim altına almak	Doğayı ve insanı anlamak ve açıklamak
Bilimsel araştırmanın amacı	Açıklama ve yordama, sonsuz kadar tahmin (Popper'in deyimiyle kehanet)	Açıklama ve anlama: Anlatmak
Bilgi edinme süreci	Bilimsel bilgi gözlemciden ve bilgi edinme sürecinden bağımsızdır.	Bilgi süreci, dolayısıyla bilimsel bilgi ontolojik(ve epistemolojik) kabullere göre biçimlenir.
Bilimsel araştırma yöntemi	Gözlem ve deney	Deney-akıl-sezgi içiçeliği
Bilimsel bilginin niteliği	Mutlak, kesin bilgi	Geçici kesin bilgi
Bilimsel düşünme yöntemi	Teori kuruluncaya kadar tümevarım; teorinin sınanma sürecinde tümdengelim	Hipo-dedüktif yöntem
Mantık	Klasik mantık	Doğanın küçük bir bölümü için klasik mantık, daha çok bulanık mantık

(Dikeçligil, 1993: 45, 2016: 68).

Yukarıdaki tabloda, gerçekliğin doğası, parça ve bütün ilişkisi, yapı ve süreç ve insanın doğasına ilişkin sayılılar ontolojik(varlığa ilişkin), bilimin ve bilimsel araştırmanın amacı epistemolojik (bilgiye ilişkin) sayılılar, bilgi edinme süreci, bilimsel bilginin niteliği ve bilimsel düşünme yöntemi metodolojik(yönteme ilişkin) sayılılardır. İki paradigmanın da kendine özgü sayılıları ya da temel kabulleri bulunmaktadır. Bu durum sosyal bilimlerde tek bir bilim anlayışı ya da paradigmanın olmadığını göstermektedir. Sosyal bilimci çalışmalarında her zaman açıklıkla göstermese bile belli bir paradigmanın temel kabullerinden hareket edebilir.

Tablodaki bilgilere göre; yorumlayıcı paradigma tek bir doğrunun olmadığını savunur. Tek doğruya dayalı egemen söylem yerini çoğulcu bir söyleme bırakmaktadır. Buna göre; toplumlar belli inanç ve değerlerin egemenliği etrafında düzenlenmiş sistemler değildir, burada farklılık ve zıtlıklar daha belirleyicidir. Epistemolojik olarak pozitivist, akılcı ya da modern paradigma, bilginin keşfedildiğini ve ortaya çıkarıldığını öngören esaslı bir bilgi tanımı savunurken; pozitivism ötesi paradigma bilginin keşfedilmek yerine yorumlandığını, ortaya çıkarmak yerine oluşturulduğunu varsaymaktadır(Aktaran, Balcı, 2015: 34).

SONUÇ

“Sosyologlar, hoşlanarak ya da hoşlanmayarak, bilerek ya da bilmeyerek, sosyolojinin karakterini belirleyen varsayımlar ve bu varsayımlarda oluşan değişimlerle önsel varsayımlar çerçevesinde araştırmalarını örgütlerler...Sosyolojik çalışmalarda belli bir araştırma yönteminin kullanımı, insan ve topluma ilişkin belirli varsayımların kabulü anlamına gelir.”(Gouldner, 1970: 28; Aktaran; Poloma,1993: 13). Aydınlanma felsefesi, bilimsel devrimler, sanayi devrimi gibi düşünsel, siyasi ve felsefi hareketlerin sonucunda pozitivist anlayış oluşmuştur. Doğa bilimleri, bu akılcı ya da pozitivist bilimsel anlayışın etkisinde kalmıştır. Bu anlayış, doğa bilimleri alanında bilimsel düşünce ve araştırmaya rehberlik eden akılcı, görgül, pozitivist anlayış ya da pozitivism paradigmasıdır. 19. Yüzyılda pozitivism paradigmasının temel kabullerini bilimsel düşünce biçimi olarak belirleyen ve araştırmalarını bu paradigmaya göre gerçekleştiren alanlar bilim olarak kabul görüyordu.(Hala bazı çevrelerce, bilim ve pozitivism birbirinin yerine kullanılır. Bilim denildiğinde öncelikle akla gelen doğa bilimleri alanındaki bilim dalları ya da bunların devamı niteliğinde matematiksel alanlar olan mühendislik bilimleri gibileridir. Sosyal bilim disiplinleri genellikle bu hiyerarşinin alt sıralarında yer almaktadır. Bu gün sosyal bilimlerin bazı dallarının statüsü ve konumunu tam olarak belirleyememelerinin altında yatan nedenlerden biri bu sayılabilir.) Bu dönemde bilimlerin bilim statüsünü kazanabilmesi için pozitivist paradigmanın temel kabullerini benimsemesi gerekiyordu.

Sosyolojinin ortaya çıkışı, felsefeden ayrılarak bağımsız bir bilim dalı haline gelme çabaları tam da pozitivismin bilim niteliği kazandığı zamana denk gelmektedir. Doğa bilimlerinin temel yasalarını örnek alarak kendi gerçekliklerini açıklamak, sosyal bilimcilerin de amacı olması gerekiyordu. Sosyal bilimciler bilim statüsü kazanabilmek için, pozitivismin temel kabulleri doğrultusunda dünyayı nasıl algıladıklarını ve gördüklerini ifade etmek durumundaydı. Doğa bilimleri kendi somut, maddi, dışsal gerçekliğini nasıl ele alıyorsa; sosyal bilimler de sosyal gerçekliğini böyle ele aldığı takdirde bilim olabilirdi. Fakat böyle bir durum, sosyolojinin araştırma konusu sosyal olay ve olguların doğasına aykırıydı. Sonuç olarak, sosyoloji bilimi paradigma dönüşümünden etkilenmiştir. Meydana gelen bilimsel dönüşümler sonucu

günümüzde sosyolojide, her biri sosyal gerçekliği farklı açılardan gören, algılayan yaklaşım ya da paradigmalar varlığını sürdürmektedir. Sosyolojinin araştırma konusu olgu ve olayların; kendisini oluşturan süreçlerden, toplumun üyesi olan onu yeniden ve yeniden inşa eden bireylerden ve birey gruplarından bağımsız olamayacağı gerçeği, bu alanda çalışan bilim insanlarını daha yoğunlukla yorumlayıcı paradigmaya yönlendirmiştir. Sosyoloji biliminin araştırma nesnesine yaklaşımı onu bu paradigmaya yönlendirmiştir.

Gerek doğa bilimlerinde gerekse sosyal bilimlerde bilimsel yöntem, belli bir paradigmanın temel sayıltılarına dayanmaktadır. Bir disiplinin bilim dalı haline gelmesi ve bir bilim topluluğu dolayısıyla epistemik cemaat(Arslan, 1992; Dikeçligil, 2017: 61) içinde ortak bir anlayışla yer alması için belli bir yöntemi benimsemesi gerekir. Sosyoloji, belirli ontolojik ve epistemolojik ilkelere dayanarak kendi metodolojisini belirlemektedir. Dolayısıyla dünyanın nasıl algılandığına, gerçekliğin doğasına, insanın doğasına, bilimin amacına ve bilgi edinme sürecini ele alışına göre değişen temel kabuller bilimsel yöntemi belirlemektedir.

Özellikle son yıllarda sosyologlar, paradigma dönüşümüyle paralel bilimsel araştırma yöntemlerinde yaşanan değişime de şahit olmuşlardır. Değişim niceliksel(quantitative) araştırmadan niteliksel(qualitative) araştırmaya doğru gerçekleşmektedir. Böylece son dönemde, niceliksel yöntemden niteliksel yönetime doğru bir araştırma eğilimi söz konusu olmaktadır. Nitel araştırma, yorumlayıcı paradigmaya dayanan, keşfedici bir bakış açısıyla, bireylerin algıları, duyguları, deneyimleri, düşünceleri gibi öznel verilerden hareket ederek, sosyal gerçekliğin doğasını anlamaya ya da küçük parçaları birleştirerek resmin büyüğünü göstermeye (yapboz metaforunda olduğu gibi) çalışan bir araştırmadır(Gürbüz, Şahin, 2015: 373). Böyle bir eğilime bağlı olarak, bugün sosyologlar gözlem, örnek olay incelemesi, derinlemesine görüşmeler, odak grup görüşmeleri, içerik analizi, sözlü tarih incelemesi, doküman inceleme ve yaşam öyküsü gibi daha çok zaman ve emek gerektiren nitel araştırma yönteminin tekniklerinden sıklıkla faydalanmaktadır. Ancak günümüzdeki sosyolojik araştırmaların bazıları yöntemsiz çoğulculuk anlayışı içinde, gerek niceliksel gerekse niteliksel araştırma yönteminden faydalanmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aron, Raymond, (1994), **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, Çeviren: Korkmaz Alemdar, Üçüncü Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Arslan, Hüsamettin, (1992), **Epistemik Cemaat Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi**, Paradigma Yayınevi, Meta Bilimler Dizisi-1, İstanbul.
- Balcı, Ali, (2015), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler**, 11.Baskı, Pegem Yayınları, Ankara.
- Can, Yücel, (2005), **“Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramlarını Paradigma Temelli Bir Sınıflandırma Denemesi”**, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs, Cilt: 29, No:1, s. 1-11.
- Capra, Fritjof, (1992), **Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası**, Çeviren: Mustafa Armağan, 2. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul.

- Çelebi, Nilgün,(1993), **“Metodolojik Yaklaşımlardaki Çağdaş Eğilimlerin Yansımaları”**, Sosyolojide Son Gelişmeler ve Türkiye’deki Etkileri, Yayına Hazırlayanlar: Mahmut Tezcan, Nilgün Çelebi, Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ankara, s. 59-68.
- Demir, Ömer,(2012), **Bilim Felsefesi**, 5. Baskı, Sentez Yayıncılık, Bursa.
- Dikeçligil, Beylü, (1993), **“Batı’da Değişen Bilim Anlayışı ve Türkiye’de Saha Araştırmaları”**, Sosyolojide Son Gelişmeler ve Türkiye’deki Etkileri, Yayına Hazırlayanlar: Mahmut Tezcan, Nilgün Çelebi, Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ankara, s. 39-58.
- Dikeçligil, Beylü, (2016), **“Bilimsel Paradigmaların Oluşumunda ve Dönüşümünde Sosyolojik Bağlam”**, Sosyoloji Divanı Özel Sayı, Sosyoloji Dergisi, Yıl: 4, Sayı:8, Temmuz-Aralık, Çizgi Kitabevi, Konya, s.63-71.
- Dikeçligil, Beylü, (2017), **“Bilimsel Paradigmaların Oluşumunda ve Dönüşümünde Sosyolojik Bağlam”**, Ontolojiji Hatırlamak Sosyolojide Yöntem Sorunu, Çizgi Kitabevi, Konya, s. 59-69.
- Dikeçligil, Beylü, (2017), **“Sosyal Bilimler Epistemolojisinde Sorunların Kaynağı: Ontolojiji Unutmak”**, Ontolojiji Hatırlamak Sosyolojide Yöntem Sorunu, Çizgi Kitabevi, Konya, s. 71-100.
- Durkheim, Emile, (2016), **Sosyolojik Yöntemin Kuralları**, Çeviren: Özcan Doğan, 2. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Giddens, Anthony,(2002), **“Pozitivizm ve Eleştiricileri”**, Çeviren: Levent Köker, Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, Tom Bottomore ve Robert Nisbet, Yayına Hazırlayanlar: Mete Tunçay ve Aydın Uğur, Toplumbilim-Siyasetbilim/02, 2. Basım, Ayraç Yayınevi, Ankara, s. 243-290.
- Giddens, Anthony,(2016), **Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Bir Eleştirisi**, Çeviren: Ümit Tatlıcan, Bekir Balkız, 3. Baskı, Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- Gökçe, Birsen, (1992), **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, 2. Basım, Savaş Yayınları, Ankara.
- Gulbenkian Komisyonu, (1998), **Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor**, Çeviren: Şirin Tekeli, 2. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- Gürbüz, S., Şahin, F., (2015), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe –Yöntem-Analiz**, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Kale, Nesrin, (2002), **“Modernizmden Postmodernist Söylemlere Doğru”**, Doğu Batı Dergisi Dünya Neyi Tartışıyor?-2, Yeni Düşünce Hareketleri, Yıl:5, Sayı:19, Mayıs, Haziran, Temmuz, s.29-49.
- Keat, R., Urry, J., (2001), **Bilim Olarak Sosyal Teori**, Çeviren: Nilgün Çelebi, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

- Kuhn, Thomas, (2014), **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, Çeviren: Nilüfer Kuyaş, 9. Baskı, Kırmızı Yayınları.
- Kuş, Elif, (2007), “**Sosyal Bilim Metodolojisinde Paradigma Dönüşümü ve Psikolojide Nitel Araştırma**”, Türk Psikoloji Yazıları, Türk Psikologlar Derneği, Cilt:10, Sayı: 20, s.19-41.
- Kümbetoğlu, Belkıs,(2015), **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, 4. Basım, Bağlam Yayınları, Ankara.
- Neuman, W., Lawrence, (2014), **Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nicel ve Nitel Yaklaşımlar-I**, Çeviren: Sedef Özge, 7. Basım, Yayın Odası, Ankara.
- Özlem, Doğan, (1998), “**Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler**”, Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Yeni Bir Kavrayışa Doğru Sempozyum Bildirileri, Defter ve Toplum ve Bilim Dergileri Ortak Çalışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul, s.53-66.
- Poloma, M., Margaret, (1993), **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, Çeviren: Hayriye Erbaş, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Popper, Karl, R.,(2000), **Tarihsiciliğin Sefaleti**, Çeviren: Sabri Orman, 4. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Suğur, Nadir, (2014), “**Sosyolojik Yöntemde Klasik ve Yeni Dönem Tartışmaları**”, Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri, 3. Baskı, AÖF Yayınları, s. 32-63.
- Turhanoğlu, Afşin, (2014), “**Bilim, Yöntem ve Toplumsal Araştırma**”, Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri, 3. Baskı, AÖF Yayınları, s. 2-31.
- Türkdoğan, Orhan, (1993), “**Sosyal Araştırmalarda Metodolojik Yaklaşım**”, Sosyolojide Son Gelişmeler ve Türkiye’deki Etkileri, Yayına Hazırlayanlar: Mahmut Tezcan, Nilgün Çelebi, Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ankara s.11-27.
- Yıldırım, A., Şimşek, H.,(2013), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 9. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Wallerstein, Immanuel, (2003), **Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, Çeviren: Tuncay Birkan, 2. Basım, Metis Yayınları, İstanbul.
- Weber, Max, (1987), **Sosyoloji Yazıları**, İngilizce Baskısını Hazırlayanlar: H.H. Gerth, C. Wrights Mills, Çeviren: Taha Parla, 2.Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.